

Een onderbroken gedachtenstroom ... (1990)

Sieth Delhaas

Haarlem, 1989

Lezing opgenomen in: Jurjen Beumer, "Bevrijdingstheologie in vormen en varianten" (Baarn 1990)

Een cursus feministische theologie voor vrouwen. We bespreken de invloed die de kerkelijke moraal heeft op het zelfbeeld en het denken van vrouwen. Een religieuze vertelt hoe haar leven in het klooster met andere vrouwen haar tenslotte heeft bevestigd in haar positieve denken over zichzelf. Een andere vrouw, getrouwd, begrijpt wat ze hiermee wil zeggen: 'Je bedoelt, dat je gedachtenstroom niet wordt onderbroken door een man...'

Ik vind dat een adembenemende zin. Hij geeft haarscherp weer hoe intens de bewust geworden vrouw zich geïndoctrineerd weet door mannelijk denken en handelen.

Er gebeurt die week in een zelfde cursus met andere vrouwen nog iets. We sluiten de cursus van zes ochtenden af met een viering. We zullen allemaal iets meebrengen wat uitbeeldt of verwoordt wat wij tijdens deze bijeenkomsten hebben beleefd. Eén vrouw heeft niets bij zich. Als het haar beurt is vertelt ze: 'Gisteren had ik een gedicht gemaakt om hier voor te lezen. Ik las het voor aan mijn man. Hij maakte er opmerkingen over die me diep raakten. Hij weet niet wat ik hier beleef. Ik ben zo boos geworden, dat ik mijn gedicht verscheurd heb en het in het vuur heb gegooid. We zijn niet leuk gaan slapen. Vanochtend hebben we afgesproken, dat we er over door zullen praten.'

Hier gebeurde letterlijk wat die eerste vrouw onder woorden bracht, haar gedachtenstroom werd door een man onderbroken. Het is ook een symbolische weergave voor de onderbroken gedachtenstroom van vrouwen in het algemeen en in de gehele achter ons liggende geschiedenis van het christendom.

Voor die geschiedenis oriënteer ik mij op Jezus van Nazareth, de mens die om naleving vraagt. Hij immers heeft in zijn tijd vrouwen opnieuw het recht gegeven op eigen gedachten en een eigen leven. Dat recht was in hun cultuur en in hun voorgeschiedenis overwoekerd doordat de God van Israël door de godsdienstige leiders was versmald tot een mannelijke god. Vervolgens gingen deze mannen zich meer en meer vereenzelvigen met die mannelijke god in hun gedrag tegenover vrouwen.

Jezus, Jood en kind van zijn tijd maakt weer openingen naar gelijke beelden van God. Hij legt de nadruk op het leerlingschap van gelijken, vrouwen en mannen.

De geschiedenis herhaalt zich. Opnieuw wordt de stem van de Leermeester overwoekerd. Nu door kerkvaders, theologen en filosofen. Zij meten zich opnieuw het gezag aan van een mannelijke god. Zij bepalen wat vrouwen moeten doen, geloven en denken. Zij bepalen wie ze is en wie ze wel zal zijn. Een eeuwenlange rij van mannen in hun verschijningsvorm van

onder andere schrijvers, dichters, beeldend kunstenaars en politici hebben vrouwen en vrouwenlevens vorm en inhoud gegeven.

Een vrouw weet sinds mensenheugenis niet meer wie zij is en waartoe zij bestaat. Zij heeft slechts een vaag besef. Sommigen hebben helderheid gekregen: Clara van Assisi, Hadewijch, Teresa van Avila, Gertrudis van Hackeborn, Anna Maria van Schuurman. Zij hebben met haar enkele, soms toch gecensureerde geschriften moeten opboksen tegen een nooit aflatende stroom van vernietigende uitspraken over vrouwen.

Wat de kerkvaders hebben gespuid over vrouwen is opzienbarend, maar het is nuttig ook te zoeken naar meer recente uitspraken. Zij geven de sfeer weer waarin onze moeders en opvoedsters, onze leermeesters en misschien wij zelf wel zijn opgegroeid. Uitspraken, die het beeld van vrouwen en haar zelfbeeld bepalen.

Een vrouw bracht een boek mee naar de cursus dat zij ooit van haar grootvader had geërfd. Gevoelig geworden door haar bezig zijn met feministische theologie was ze er nu in gaan lezen. Het boek heette 'De vrouw in de Bijbel' en was geschreven door C.E. van Koetsveld, hofprediker van koningin-regentes Emma, dat hij in 1891 opdroeg aan zijn werkgeefster.

In zijn 'woord vooraf' schrijft hij: 'Hoe is nu naar den Bijbel het ideaal der vrouw? Deze vraag boezemde mij te meer belang in, nu tegenwoordig de zogenaamde 'emancipatie der vrouw' weder aan de orde is.' Over Eva meldt de hofprediker: 'In plaats van een hulpe tegenover de man is zij een verleide geworden en terstond een verleidster. Dat is de geschiedenis die zich telkens herhaalt, alle eeuwen door'. Als de schrijver verhaalt over 'vreemde vrouwen op Israëls troon' dan citeert hij een

gesprek met zijn neef 'die door zijne betrekking aan het hoofd der politie, veel met het laagste en verdorvenste der maatschappij in aanraking kwam. Ik vroeg hem met wie hij de meeste moeite had, met de mannen of met de vrouwen; en zijn antwoord was: Wij hebben met drie mannen te doen tegen éene vrouw; maar die éene is zo slecht als drie mannen samen' en Van Koetsveld vervolgt zijn preek: 'Maar zeker is het, – en ook ons onderzoek op het gebied der Bijbelsche geschiedenis bevestigt dit: – dat de boosheid en verdorvenheid eener vrouw verre, in menig opzicht verder dan die van de man gaan kan'.

Het is duidelijk; dit boek moet 340 pagina's lang getuigen tegen het recht van de vrouw om over zichzelf te mogen beschikken met gebruikmaking van de bijbelverhalen, want in zijn 'woord ten afscheid' schrijft Van Koetsveld: 'Mocht slechts mijn doel bereikt zijn, om een dam op te werpen tegen de onvrouwelijking van het zwakkere geslacht, maar dat sterker is dan het onze, wanneer de Geest van God en van Christus in haar woont.'

Feministische theologie is voor mij en voor talloze andere vrouwen een instrument geworden om ons te bevrijden van het gevoel door mannen besmeurd te zijn: een eeuwenlange vrouwenverkrachting.

Aan de hand van zes thema's waar omheen ik een cursus heb gemaakt over dit onderwerp wil ik iets over mijn bezig zijn met feministische theologie vertellen.

Feministische theologie

Deze komt voort uit ervaringen van onrecht. Als voorbeeld gebruik ik graag wat Elisabeth Cady Stanton overkwam in de vorige eeuw in Amerika in haar strijd tegen de slavernij. Zij was een blanke, geleerde vrouw ondanks het feit, dat zij vanwege haar geslacht niet tot de universiteit was toegelaten. Met andere vrouwen keerde zij zich tegen de slavernij. Op nationale en internationale bijeenkomsten werd haar echter keer op keer het woord ontzegd met het argument, dat zij door God als vrouw aan de man onderworpen was vanwege de zonde van Eva.

In de beweging voor vrouwenrechten die uit deze ergernis ontstond legde Stanton niet alleen de nadruk op de gelijke rechten voor de vrouw, maar ook op de verantwoordelijkheid die vrouwen voor de samenleving hebben. Zij raakte er meer en meer van overtuigd, dat zolang vrouwen zelf ook blijven geloven dat de man door God als heerser over de vrouw is aangesteld, zij nooit aan deze vorm van slavernij zullen ontkomen. Bovendien meende Stanton, dat er ook nooit enige vordering op het gebied van de theologie gemaakt kan worden zolang dit oude bijgeloof in stand wordt gehouden.

Zij schreef in 1895 met een groep geleerde vrouwen de Vrouwenbijbel. Het is een commentaar op alle verhalen in de bijbel waar vrouwen in voorkomen of waar vrouwen op een opvallende manier afwezig zijn. Het boek is door een belangrijke krant uit die tijd uitgeroepen tot het meest humoristische boek van 1895.

Via de beweging voor gelijke burgerrechten ontstaat in de jaren zestig van onze eeuw in Amerika de feministische theologie. In 1975 komt deze bevrijdingstheologie naar Nederland. Er zijn verschillende wegen aan te wijzen waarlangs zij is binnen gekomen, maar alles balt zich samen rondom de vergadering van de Wereldraad van Kerken, die het punt 'vrouw en geloof' op zijn agenda heeft gezet en het Jaar van de Vrouw zoals 1975 door de Verenigde Naties ten doop is gehouden.

Feminisme en feministische theologie zijn onverbreekelijk met elkaar verbonden. Eén van de kenmerken van feminisme is solidariteit met andere onderdrukte groepen. Dus niet: opkomen voor de rechten van de vrouw alleen. Als vrouwen zich inzetten voor maatschappelijke problemen zoals vrede, milieuvervuiling, antimilitarisme of racisme, dan ontdekken zij steeds weer hoe nauw hun eigen problemen met die van andere onderdrukten zijn vervlochten. Feminisme is een kritiek van vrouwen op de samenleving zoals die door de eeuwen heen door mannelijk denken en handelen is gevormd.

Gelovige vrouwen stellen vanuit hun feministische bewustwording vragen aan de traditionele theologie die mede verantwoordelijk is voor een samenleving waarin wij nu leven. Feministische theologie heeft als uitgangspunten onder meer:

- zij is een beweging, een weg en geen doel. Voor dit ‘isme’ geldt niet de verstarring, die in het algemeen voor ideologieën geldt;
- zij is een bevrijdingstheologie. Omdat vrouwen het onderdrukt zijn aan eigen lijf ondervinden en omdat ze de laagste plaats innemen in het netwerk van onderdrukten, hebben zij ook de bevrijding van anderen op het oog die door een op uitbuiting gericht sociaaleconomisch systeem tot slaven zijn gemaakt en gekoloniseerd;
- zij gaat uit van de ervaring. Dat wil niet zeggen, dat feministische theologie zich baseert op het gevoel van vrouwen. Het is de ervaring in het eigen leven, die getoetst en verwerkt wordt in de ontmoeting met anderen en die de realiteit in het geloofsleven brengt;
- zij is voluit oecumenisch. Vanuit de gemeenschappelijke ervaring van vrouwen dat zij zich binnen het christendom genegeerd en geminacht weten, hebben vrouwen elkaar binnen de feministische theologie gevonden en leren kennen. Daarnaast ontstaat er een steeds sterker besef en inzicht dat vrouwen in het verleden geen deel hebben gehad aan de schisma’s en geloofsruzies die zich binnen de geschiedenis van de kerken hebben voltrokken. Te meer nu vrouwen bij de bestudering van die geschiedenis ontdekken, dat de oorzaak van die twisten en scheuringen vaak niets met geloof maar alles met macht en politiek te maken hebben.

Ik eindig dit gedeelte met een uitspraak van twee belangrijke feministische theologes:

- Catharina Halkes: ‘Ik beschouw feminisme en feministische theologie als volstrekt noodzakelijke cultuurkritiek.’
- Dorothee Sölle: ‘Vrouwen willen niet de helft van de koek, maar een andere koek.’

Godsbeelden

Het mannelijk godsbeeld is een machtsmiddel gebleken van mannen tegen vrouwen. Dat machtsmiddel heeft in ontelbare vrouwenlevens vernietiging aangericht. Die vernietiging is eeuwenlang met behulp van bijbelse termen en zedenpreken binnenskamers gehouden. Vooral in de jaren tachtig is door de vrouwenbeweging en het vrouwenpastoraat vanuit de feministische theologie de sexuele, lichamelijke en geestelijke mishandeling van vrouwen aan het licht gekomen, die te wijten is aan de ongelijke machtsverhouding tussen mannen en vrouwen, die samenhangt met het mannelijk godsbeeld.

De schade van dat godsbeeld is niet voor elke vrouw gelijk. Er zijn vrouwen die zeggen zelf geen last te hebben gehad van het godsbeeld. Dat geldt vooral voor vrouwen die een aardige niet autoritaire vader of helemaal geen man in de buurt hadden in hun jeugd, die het beeld van God kon misvormen. Katholieke vrouwen zeggen soms, dat ze de mannelijke God konden ontlopen door Maria aan te spreken.

Zelf ben ik evenmin geplaagd door het mannelijke van God. Ook ik had een vrouwvriendelijke vader die volop verzorgde in ons grote gezin. Wel ben ik de eerste twintig jaar van mijn leven belast geweest met een godsbeeld dat me voortdurend met mijn neus drukte op mijn zondigheid en mijn niet-in-staat-zijn-tot-enig-goed. Door het wegtrekken uit een absoluut gereformeerde wereld naar een roomse Limburgse stad aan het eind van de vijftiger jaren kon ik me langzamerhand ontdoen van dat verstarde beeld.

Later heb ik vanuit mijn feministische bewustwording ingezien hoe die leer van ‘niet in staat zijn tot iets goeds en geneigd zijn tot het kwaad’ mensen de blik ontnemt op de wereld om zich heen omdat zij nooit klaar komen met het eigen zieleheil. Het is de ervaring, die Cady

Stanton al onder woorden bracht, dat vrouwen, door de overheersing door een mannelijk godsbeeld met de daaraan gekoppelde leer van de verderfelijke mens, geen oog kunnen krijgen voor de verantwoordelijkheid die ook vrouwen hebben voor de wereld waarin zij leven. Doordat mannen zich als gezaghebbers-namens-god hebben gesteld tussen de vrouw en haar Schepper heeft de vrouw het besef verloren, dat zij beeld van God is. En met het verlies van dat besef is haar ook de opdracht ontnomen bondgenote van God te zijn in Zijn/Haar schepping.

Bewust geworden vrouwen gaan nu op zoek naar nieuwe godsbeelden. Zij zoeken naar nieuwe namen voor God. Of moet het godin zijn? Wie zal het zeggen? Wie zal dat veroordelen als God eeuwenlang gestaan heeft voor een man? Godin zeggen helpt vrouwen in elk geval het aan gruzelementen geslagen zelfbeeld van vrouwen stukje voor stukje bijeen te rapen en mens te worden.

De bijbel

De gedachtenstroom van vrouwen is er niet in terug te vinden. Eeuwenlang is de bijbel als onwrikbaar en onveranderlijk godswoord (niet één jota of tittel, Matt. 5:18) aan de gelovigen door de kerkleiding voorgehouden. Onder die noemer is de bijbel gebruikt om de macht van de man-die-het-weten-kan over de vrouw eeuwenlang rechtsgeldigheid te geven. Langzamerhand echter is het goddelijk gezag van de bijbel afgekalfd. Het is opmerkelijk dat juist de onderlinge strijd van theologen en kerken daar de oorzaak van is. Langzamerhand is de bijbelse boodschap bevrijd vanuit een onterecht gezag.

Uit de kritiek van Karl Marx (1818-1883) op de uitleg van de bijbel is tenslotte de bevrijdingstheologie ontstaan. Vandaaruit ontwikkelden armen, zwarten, gekoloniseerden, homoseksuelen en vrouwen hun eigen theologie. Zij nemen op hun specifieke manier deel aan het geestelijk groeiproces, aan de ontwikkeling van een godsdienst die in een ver verleden begon. Met hun eigen levenservaringen in het licht van de oude verhalen en de geschiedenissen van talloze andere vrouwen uit heden en verleden nemen vrouwen deel aan het grote verhaal dat God met mensen wil maken.

Ervaringen van onrecht zijn de basis van feministische theologie. Eind van de jaren zeventig had ik zo'n ervaring met de bijbel als middelpunt. Ik werd gevraagd om 'preek te lezen' omdat de predikanten met vakantie en de preeklezende broeders niet beschikbaar waren. Hoewel ik er voor terugschrok, wilde ik het doen in mijn enthousiasme over feministische theologie waarover ik net was begonnen te lezen. Ik raadpleegde een ervaren vrouw, Sienie Strikwerda, die ik toen alleen maar van naam kende. Ze kende mijn journalistieke activiteiten en spoorde me aan zelf een preek te maken en noemde het toen nog spaarzaam voorhanden feministische materiaal. Met behulp van 'Vrijheid, gelijkheid en zusterschap' van Elisabeth Moltmann heb ik mijn preek gemaakt.

Het proces dat het maken van een preek is heeft me ingeleid in de geheimen van het zo intensief bezig zijn met een bijbeltekst. Het gaf me een geweldige vreugde. Ik wilde mijn enthousiasme in die twee kerkdiensten overdragen op de gemeente.

Kil waren de reacties. Hoewel er volgens de gealarmeerde predikanten, die ik mijn preek achteraf ter inzage had gegeven, geen inbreuk was gemaakt op de 'rechte leer', vielen gemeenteleden en kerkeraadsliden over het feit, dat ik zelf de preek had gemaakt. Ik wist toen nog niet, dat in de Gereformeerde Kerk een leek slechts de preek van een godgeleerde mag voorlezen. Was dit echt de ware reden voor de beroering? Ik vermoed van niet. Iedereen wist dat twee vaste preeklezers, leraren van een mavo-met-de-bijbel zelf hun preken maakten.

Een vrouw op de preekstoel met zo'n ongehoord verhaal moet te bedreigend zijn geweest.

Deze ervaring heeft mij voor het eerst en voorgoed met de neus gedrukt op de achtergestelde positie van de vrouw in de kerk. Voordien had ik vanaf mijn veertiende jaar volop en met overtuiging meegedaan in allerlei kerkelijke en later buitenkerkelijke activiteiten op het gebied van vrede, ontwikkelingswerk, mensenrechten en racisme. Met seksisme werd ik nu hardhandig geconfronteerd. Toen pas onderkende ik hoe structureel de onderdrukking van vrouwen is en hoe blind ik was geweest om dit niet te herkennen. Ik was mijn eigen weg gegaan en had altijd gedacht dat vrouwenonderdrukking op mij niet van toepassing was. Ik moest er tweeënveertig jaar voor worden om achter het tegendeel te komen.

Na die zomer ging ik theologie studeren. Dat was mijn antwoord op het voorval. Vanaf die tijd is mijn oude wereld langzamerhand afgebroken. Door mijzelf, maar vooral door die studie. Het ontdekken hoe de bijbel is ontstaan en hoe deze gelezen wil worden was enerzijds bedreigend maar tegelijkertijd bevrijdend. Er opende zich een wereld waarin ik toen nog bijna alleen mijn weg moest zien te vinden en waarover niet te praten viel in mijn eigen kring. Feministische theologie, de weekenden op Kerk en Wereld in Driebergen met vrouwen die net als ik op zoektocht waren, later de colleges bij professor Halkes in Nijmegen hebben me tussen al die afbraak door geholpen om niet spoorloos te raken. Maar zekerheid zal er nooit meer zijn.

Scheppingsverhalen

Eva heeft Adam in het paradijs verleid en door haar is de hele schepping bedorven. Men zou dus kunnen stellen dat het gigantische milieubederf dat twintig jaar na de verschijning van het rapport van Rome eindelijk serieus onder ogen wordt gezien, als oorzaak heeft de verleidingsmanoeuvre van Eva in haar scheppingsverhaal. Behalve die verleidingscène is er ook de onenigheid tussen theologen of Genesis 1 of 2 als maatstaf geldt voor de machtsverhouding tussen mannen en vrouwen. Door de bijbel van kaft tot kaft als Gods woord op te vatten en doordat de man zich het recht van priester en theoloog had toegeëigend werd het rib-verhaal het bewijs voor de theorie dat vrouwen onderdanig en gehoorzaam dienen te zijn aan de man.

De antwoorden op de vraag: wat heeft het scheppingsverhaal met jouw leven gedaan, die ik vaak in mijn cursussen aan vrouwen stel, zijn veelzeggend. Heel wat vrouwen zouden een andere invulling aan hun leven hebben gegeven als ze door hun opvoeding en godsdienst niet doordrongen waren van de zekerheid dat moederschap en de zorg voor de man of andere hulpbehoevenden haar leven moest bepalen.

Intens verdriet en spijt zijn vaak het resultaat van de ontdekking dat door de heerszucht en betweterigheid van mannen, vrouwen hun leven hebben geleefd zonder ooit een eigen keus te hebben mogen maken. De emoties die dit inzicht bij vrouwen oproepen kunnen fel en furieus zijn. Toch verbaas ik me er steeds weer over dat vrouwen ondanks dit inzicht doorgaan, redden wat er te redden valt en de moed niet opgeven; integendeel door deze nieuwe waarheden pas goed de kracht in zichzelf ontdekken om opnieuw te beginnen.

Vrouwen vinden scheppingsverhalen in hun eigen levens, het begin van een eigen bestaan. De levensverhalen die vrouwen met elkaar uitwisselen versterken het gevoel dat deze verhalen van vrouwen iets openbaren van een tot nu toe ongehoorde gedachtenstroom en een tot nu toe onbekend gebleven deel van een God, die met mensen mee trekt door de geschiedenis.

Kerkelijke moraal

Vier jaar nadat de Wereldraad van Kerken 'vrouw en geloof' in zijn vergadering aan de orde had gesteld en het Jaar van de Vrouw (1975) voorbij was moesten vrouwen constateren dat er binnen de plaatselijke kerken nauwelijks enige goodwill voor feministische theologie te vinden was. Tijdens de evaluatie van een cursusweekend op Kerk en Wereld over feministische theologie spraken sommige vrouwen hun zorg uit over het verschijnsel, dat het feminisme steeds vaker de schuld kreeg van echtscheidingen en andere conflicten binnen familie en andere verbanden.

Dat steeds duidelijker de verslechtering van allerlei relaties zichtbaar werd onderkennen wij, maar dat het feminisme daarvan de oorzaak zou zijn wezen wij af. De ware oorzaak van slechte relaties tussen partners en bijvoorbeeld ouders en kinderen wortelen in de eeuwenlange onderdrukking van de vrouw. Doordat het feminisme die onrechtvaardigheid ging benoemen en vrouwen de verantwoordelijkheid voor haar bestaan konden en wilden opeisen en anderen dit niet accepteerden, konden veel ongelijkwaardige verbintenissen niet langer voortbestaan.

Tegelijkertijd werd duidelijk hoe afwijzend de kerk zich altijd had opgesteld tegenover seksualiteit en de zedenmeesteres had gespeeld. Een opstelling, die ondanks de seksuele revolutie van de jaren zeventig ook gehandhaafd wordt door de cultuur waarin wij leven. Seksualiteit en lichamelikheden worden laag gewaardeerd.

Feministische theologie echter spreekt niet alleen over de plaats van de vrouw tussen andere mensen, in de gemeente of in de samenleving, maar evengoed over seksualiteit en lichamelikheden.

Naar aanleiding van het gesprek op Kerk en Wereld is in opdracht van de Raad van Kerken in Nederland in 1981 'De Blikopener' geschreven, waarin vrouwen zich uitspreken over huwelijk, relaties en pastoraat. Het boekje was vooral bestemd voor pastores, ambtsdragers en ieder die te maken heeft met problemen van vrouwen binnen relaties.

'Blikopener' heeft de doelgroep niet bereikt. De inhoud zou te schokkend zijn. Vrouwen zelf hebben er hun voordeel mee gedaan. Sindsdien is er een brede stroom van misnoegen op gang gekomen om wat vrouwen te verduren hebben en de rol die de kerkelijke moraal daarin speelt en die geen enkele bijbelse fundering blijkt te hebben.

De gehoorzaamheid aan de man die de kerk heeft gepreekt vanuit het scheppingsverhaal blijkt in veel gevallen tot seksueel misbruik, incest en mishandeling te hebben geleid. Mannelijke

leiders van kerken kunnen er nog maar slecht toe komen hun oren te laten hangen naar de verhalen van vrouwen en hun vragen om de noodzakelijke financiën te verstrekken en voorwaarden te scheppen om een toereikend pastoraat van en voor vrouwen op te zetten. Eén van die leiders motiveerde zijn uitvlucht met het argument: ‘Er zijn nog zoveel aardige vrouwen in de kerk.’

Twee voorbeelden hoe vrouwen hun weg hebben moeten zoeken in de onmogelijk gemaakte combinatie van geloof en seksualiteit:

- ‘In hoeverre de keus wel of geen kinderen met je geloof te maken heeft? Ik heb dit vroeger wel gedacht maar nooit durven zeggen. Je moest eigenlijk kinderen krijgen als je geloofde, hoe je dat dan regelde moest je zelf maar uitzoeken. Ik dacht wel stilletjes bij mezelf: al komen de kinderen van God, ikzelf beslis hoeveel en wanneer. We waren al in 1950 lid van de NVSH, dat was ook zondig.’
- ‘Seksualiteit was door het niet mogen van de kerk eigenlijk iets zondigs. In het huwelijk zou het dan plotseling iets heiligs zijn. Deze indoktrinatie ben ik nooit te boven gekomen.’ (‘Blikopener’ pag. 22 en 27.)

Vieren

Valt er voor vrouwen nog iets te vieren met een godsbeeld, een bijbel, een geschiedenis, een traditie en een moraal die zo negatief voor vrouwen is? Ja, maar steeds minder in de kerk binnen de oude structuren. Juist terug van een reis over oecumene en romaanse spiritualiteit in het franse Bourgondië ben ik me er eens te meer van bewust dat vrouwen nauwelijks iets te vieren hadden en hebben in de kerk.

Kerkgebouwen, de ideeën achter de bouw, de architectuur, de uitvoering ervan ze zijn door mannenhoofden, -harten en -handen gevormd. Het kneden en vormen van het geloof heeft in de voorbije eeuwen daar plaats gevonden. De gelovigen in die gebouwen, meest vrouwen, werden doorsijpeld met liturgieën geschreven en uitgespeld door mannen. Toen ik rondwaalde door al die kerken realiseerde ik me, dat er ondanks de enkele geknielde non en de vele onze-lieve-vrouwen in steen – in de protestantse kerken is de vrouw zelfs in die gedaante afwezig – geen officiële stem of klank, geen officieel woord of gebed van vrouwen ooit geklonken heeft tussen deze muren, eeuwen lang.

In onze dagen breekt dit vrouwen en de kerk op. Vrouwen zijn zich met behulp van feministische theologie bewust geworden van het niet aanwezig zijn van vrouwenlevens en – ervaringen in leer en liturgie. Hooguit de moedermaagdfiguur of boetvaardige zondares zijn als oriëntatiepunt voorhanden. Maar ook die zijn konterfeitsels van mannelijke ideeën en vormgeving en dus vervreemdend voor vrouwen. Vrouwenkerk is intussen een begrip geworden in kringen waar feministische theologie zich baan breekt. In Amerika zijn er al twee grote nationale vergaderingen gehouden van Vrouwenkerk’ waar duizenden vrouwen

bijeen zijn. Zij zoeken met elkaar naar nieuwe vormen van gemeenschap, weg uit en voorbij aan de patriarchale kerken.

In Nederland is Vrouwenkerk' vooral ter sprake gekomen op de eerste Oecumenische Vrouwensynode in Driebergen in 1987. De aanbevelingen aan de traditionele kerken die daar zijn geformuleerd brengen al datgene onder woorden waarin vrouwen zich niet thuis voelen en weten in de kerken waartoe zij nog wel of niet meer behoren. 'Vrouwenkerk' krijgt intussen ook in ons land gestalte. Niet door de oprichting van een aparte nieuwe kerk, wel doordat vrouwen op allerlei plekken en bij diverse gelegenheden vormen vinden van vieren van wat voor hen belangrijk is in het dagelijks bestaan. Ook heeft vieren van vrouwen vaak te maken met uiting geven en samen delen van ervaringen van pijn en vernedering. Vieren kan vrouwen helpen hun echtscheiding, verkrachting, of mishandeling te verwerken. Gevoelens van schaamte en schuld te overwinnen. Vieren kan vrouwen helpen bij het naar buiten treden uit de anonimiteit van het dood gezwegen zijn. De vraag hoe vrouwen de banden van racisme, armoede, klassentegenstellingen en seksisme kunnen doorbreken is een onderdeel dat voortdurend aanwezig is in de liturgie van vrouwen. Dorothee Sölle heeft eens gezegd: 'De kerk van Christus heeft allereerst de taak te spreken over wat er werkelijk economisch, politiek en militair-politiek in onze wereld gebeurt en moet dat in het geweten van de mensen verankeren.' Omdat vrouwen meestal slachtoffer zijn van datgene wat Sölle opsomt lijken vrouwen in onze tijd de aangewezenen om spreekbuis van Christus te zijn.

Feministisch liturgische vieringen zijn een noodzaak geworden voor die vrouwen die geëngageerd bezig zijn in politiek en samenleving. Vrouwen hebben behoefte aan een religieuze voedingsbodem en vinden die in gesprekken, bijeenkomsten, protesten of cursussen, die uitlopen op vieringen, die de bronnen zijn van moed tot taai verzet en volhouden in het leven van alle dag.

Vieren is voor vrouwen een allesomvattende vorm om op zoek te gaan naar datgene waarvan ze door een eeuwenlange onderbreking van haar gedachtenstroom zijn vervreemd: haar God/in, zichzelf en de zin van haar bestaan.

Literatuur

- Cath. J.M. Halkes, Zoekend naar wat verloren ging, Baarn 1984
- Cath. J.M. Halkes, Met Mirjam is het begonnen ~ opstandige vrouwen op Zoek naar hun geloof, Kampen 1980 Tijdschrift Speling, jaargang 1983, nr. 1, 2, 3 en 4
  - Wat vrouwen als eigen ervaren
  - Wat bezielt het feminisme?
  - Eigenheid van vrouwen, een uitdaging voor de kerk
  - Moeder de vrouw is niet meer thuis
- Hanna Lam en Sienie Strikwerda, Leer mij de vrouwen kennen. Werkboek over feminisme en christendom, Den Haag 1981
- Dini Donze, Tineke Koetsier-Korvinus, Eva waar ben je. Vrouwen thuis in kerk en samenleving in: Ter Sprake 24, Delft 1985
- Sieth Delhaas, Feministische theologie: een 'dwaalweg', De Horstink, Amersfoort 1986
- Sieth Delhaas, Geloven in macht, Den Haag 1987 Openbaring van de ervaring. Resultaten van een onderzoek naar de belevingswereld van Nederlandse vrouwen in de katholieke kerk. De Horstink, Amersfoort 1981 in samenwerking met KRKS

- Sieth Delhaas, Een blikopener. Vrouwen spreken zich uit over huwelijk, relaties en pastoraat, De Horstink, Amersfoort
- Sieth Delhaas, Een protestantse non, Kampen 1989
- Auke Jelsma, Tussen heilige en helleveeg, Den Haag 1975
- Marianne Dirks en Lydia Jansen, Geloven vrouwen anders, Bloemendaal 1985
- Theologie van of voor vrouwen. Commissie 'Vrouw en Theologie' van de Raad voor de zaken van Kerk en Theologie, nr. 511. Centrale voor vormingswerk/HVD, postbus 1100, 3979 BC Driebergen Christina Smalbrugge-Hack, Feminisme voor vrouwen en mannen. Positieve en negatieve aspecten van feminisme in maatschappij, kerk en theologie, Baarn 1980
- Dorothee Sölle, God is meer dan een man. Feministisch theologische teksten, Baarn 1988
- Elisabeth Moltmann-Wendel, Bij Jezus tellen vrouwen mee, Baarn 1982
- Elisabeth Moltmann-Wendel, Vrijheid, gelijkheid, zusterschap, Baarn 1978
- Totdat ik opstond Gaande onze weg – verhalen van vrouwen nu en in de bijbel. Uitgave Centrale voor Vormingswerk/HVD, postbus 1100, 3970 BC Driebergen, bestelnr. 506
- Serie: Vrouwen doen het woord, jaargang 1987 nr. 1 t/m 4
  - God en het goddelijke
  - Zonde en schuldgevoel
  - Vergeven en vergeten
  - Maria